

Tercüme Yazı
Translation
ترجمة

İslam Ahlakı ve Onun Karakter İnşasındaki Önemi Anlamak*

Adibah Binti
ABDUL RAHİM**

Çev. Tuğrul Kütükcü***

Öz: Günümüzde Müslümanların karşılaştığı en kritik zorluk, yaşamın mânevî ahlâkî boyutunun olmamasıdır. Bu sorunun üstesinden gelmenin en güçlü yollarından biri ise ahlak kurallarına olan bağlılıktır. Bu makale, sağlıklı bir toplum için İslam ahlakı kavramını temel bir dayanak olarak netleştirmeye çalışmaktadır. Makale ayrıca bireyin ve toplumun gelişimi için ahlakın gerekliliğini ve karakter oluşturmadaki önemini açıklamaktadır. Yazar ahlakı; hukukun, siyasetin, bilimin, ekonominin ve ahlaktan ayrılırsa ruhsuz veya önemsiz olacak diğer bilimlerin karşısı olarak göstermeye çalışmaktadır. Makale, Müslümanın karakterinin İslam ahlakı ile birlikte gelişmesi ve bunun Müslümanların yaşantısındaki günlük ilişkilere uygulanmasına özen gösterilmesi, sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etik ve Ahlak, İslam Ahlakı, Karakter İnşası

* Bu makale İngilizce olarak yayımlanmıştır. Adibah Binti Abdul Rahim, "Understanding Islamic Ethics and Its Significance on the Character Building," *International Journal of Social Science and Humanity* 3/6 (Kasım 2013): 508-513

** Doç. Dr., Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi, İslam İlahî Bilgisi ve İnsan Bilimleri Fakültesi.
E-Posta: adibahar@iium.edu.my

*** Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

E-Posta: tugrulkutukcu@hotmail.com – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9060-6844>

I. Giriş: İslam Ahlakının Kaynağı ve Tanımı

İslam ahlakı; karakter, tabiat ve temayül manasına gelen *ahlāk* (*hulḳ*'un çoğulu) olarak tanımlanabilir. *Ahlāk* kelimesinin *hālīk* (yaratıcı) ve *maḥlūk* (yaratılan) kelimeleriyle çok yakın bir ilişkisi vardır. Bu yüzden *ahlāk*, *hālīk* (yaratıcı) ile *maḥlūk* (yaratılan) arasında ve *maḥlūk* (yaratılan) ile *maḥlūk*'un (yaratılan) kendi aralarında iyi bir ilişkisi olduğunu varsayar. *Hulḳ* terimi Kur'an ayetinde şu şekilde yer alır: “Gerçekten sen, pek büyük bir ahlak üzeresin.”¹ *Hulḳ* (*aḥlāk*) veya karakter, insan davranışlarını belirleyen ruh halı olarak tanımlanmıştır. O, ne ruh ne de eylemdir. Bu tür bir karakter, eğitim ve uygulama yoluyla edinilebilir.² Bununla beraber karakter ve eylem kelimeleri arasında bir ayırım yapılacak olursa, karakter, ruhun içsel ve gizli durumuyken eylem ise ruhun dışa dönük tezahürüdür. Karakter veya *aḥlāk* içe doğru bir sebep iken eylem dışa doğru olan sonuçlardır. Dolayısıyla, iyi bir karakter iyi eylemlere yol açarken kötü bir karakter ise kötü eylemlere sebep olur.³ Fârâbî (ö. 950), *aḥlāk*'ın ya da ruh halinin insan eylemleriyle ilişkisini kabul eden ilk büyük Müslüman filozof olarak bilinir.⁴ Aslında Fârâbî, İslamî ahlak veya *aḥlāk*'ı “insan ruhunun durumunu inceleyen ilim” olarak tanımlamıştır. Fârâbî'nin yanı sıra İbn Miskeveyh (ö. 1030) *Tehzîbü'l-Ahlāk* adlı eserinde *aḥlāk*'ı “düşünüp taşınmaksızın eylemlerini gerçekleştirmesine neden olan ruh halı” olarak tanımlamıştır.⁵ *Aḥlāk*'ın insan ruhunun ilmi olarak tanımlanması, Gazzâlî (ö. 1111), Fahreddin er-Râzî (ö. 1209), Tûsî (ö. 1274), Devvânî (ö. 1502) gibi İslam ahlakı üzerine çalışan müteakip müellifler ve filozoflar tarafından daha da detaylandırılmıştır. Onlar genel olarak ahlak veya *ilm-i aḥlāk*'ı; ruhun özellikleri ve nitelikleri ile onları kontrol etme ve yönetme metodlarını tanımlayan insan ruhunun ilmi olarak tanımlamışlardır.⁶

Gazzâlî insanın *hālīk* ve *hulḳ* veya *aḥlāk* olmak üzere iki yapıdan oluştuğunu ifade etmiştir. *Hālīk*, insanoğlunun fiziksel yapısını ifade ederken *hulḳ* veya *aḥlāk* ise insanoğlunun mânevî yapısını ifade eder. Bu yüzden Gazzâlî'nin bakış açısına göre *aḥlāk*, ruha dayanır ve insanın eylemleri aracılığıyla tezahür eder. Sâlim ruh doğru

1 Kur'an, 68: 4. Ayrıca bk: Kur'an, 26: 137.

2 Mohd Nasir Omar, *Christian and Muslim Ethics* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2003), 3.

3 Omar, *Christian and Muslim Ethics*, 4.

4 Fuşûl isimli eserinde Fârâbî, kişinin amelleri ile mâkul eylemlerini yaptığı ruh halinin erdemler ve aşıklık işleri ile çirkin eylemlerini yaptığı ruh halinin ise reziletler olduğunu vurgulamıştır. Bk. Omar, *Christian and Muslim Ethics*, 4.

5 Omar, *Christian and Muslim Ethics*, 4.

6 Omar, *Christian and Muslim Ethics*, 6.

eylemi veya tam tersini husûle getirir. Gazzâlî, İslam ahlakını veya *ilm-i ahlâk*'ı ruhun esenliğini kazanmanın ve onu münkerata karşı korumanın bir yolu olarak tanımlamıştır. Ahlak ilmi, bazı dini inançların ve eylemlerin doğruluğu ya da yanlışlığının; sadece bilgi değil, aynı zamanda onun uygulanması olduğu üzerine bir çalışmadır. Gazzâlî'ye göre *ahlâk* öğrenimi Allah'a, aile üyelerine ve topluma yönelik doğru eylemlerin tahsilini içerir. Bu yüzden Gazzâlî'ye göre *ahlâk*'ın kapsamı çok geniştir.⁷ Aynı zamanda İbn Teymiyye'ye göre İslam ahlakı veya *ilm-i ahlâk*, hangi eylemlerin yapılması ve hangisinden kaçınılması gerektiğini bilmeyi amaçlayan bir ilimdir. İslam ahlakı uygulanması gereken amelî bir ilimdir.⁸ Buna bağlı olarak İslam ahlakı veya *ilm-i ahlâk*, erdemleri ideal seviyede tutma, yani kötülükten sakınma ve doğru ile makbul olan şeyi yapmayla ilgilenen bir ilimdir.⁹ İslam ahlakının alanı sayısız, şümullü ve kapsamlıdır. Çünkü İslam ahlakı; insan ile Allah, insan ile yakınları, insan ile kainatın diğer yaratıkları ve insanın en içteki özbenliğiyle olan ilişkisini ele alır.

İslam ahlakının başlıca iki kaynağı Kur'an ve Hz. Muhammed (as)'ın sünnetidir. İttiba edilecek bir rol model olarak Hz. Muhammed'in (as) sünnetinin yanı sıra, Kur'an, Allah tarafından insan için gönderilen ve insan davranışlarıyla ilgili en önemli kaynaktır. Hem Kur'an hem de Hz. Muhammed'in (as) sünneti metinsel ahlak olarak isimlendirilir. Kur'an'da ahlakın temel meseleleri olarak değerlendirilen:

I) Doğrunun ve yanlışın tabiatı

II) İlahi adalet ve güç

III) Özgürlük ve mesuliyet¹⁰

gibi bir kısım unsurlar vardır.

Birinci meseleyle ilgili olarak Kur'an, ahlakî ya da dini iyilik kavramını ifade etmek için; *hayr* (iyilik), *birr* (doğruluk), *kisr* ve *iksat* (eşitlik), *adl* (adalet), *hak* (hakikat ve doğru), *ma'rûf* (bilinen ve makbul) ve *takvâ* (dindarlık) gibi terim kümesinin tamamını kullanır. Dinî eylemlerden doğal olarak *sâlihât* şeklinde bahsedilirken, din dışı veya günah olan eylemlerden ise *seyyiât* şeklinde bahsedilir.¹¹ Birçok ayette görülen¹² *ma'rûf*, *hayr* ve *birr* gibi terimler, Kur'an'ın dini ve ah-

7 A. Q. Muhammad, *The Ethics of al-Ghazali: A Composite Ethics in Islam* (Selangor: National University of Malaysia, 1983), 22.

8 R. G. Hovanniasian, *Ethics in Islam* (California: Undena Publications, 1983), 11.

9 M. D. Sheila, *Muslim Ethics and Modernity* (Canada: Wilfred Laurice University Press, 1984), 5.

10 Majid Fakhry, *Ethical Theories in Islam* (Netherlands: E. J Brill, 1991), 11.

11 Fakhry, *Ethical Theories in Islam*, 11.

12 Kur'an 2: 263; 3: 104, 114-115; 22: 77.

lakî ruhunu açıklar. Kur'an'daki ikinci temel ahlakî mesele ilahi adaletle ilgilidir. Kur'an'da adaleti emreden¹³, adaletsizliği kınayan¹⁴, Allah'ın kullarıyla olan ilişkisinde adaletsiz olmadığını¹⁵ göstermek için eşitlik ve takvaya muhabbet duymak gibi ilahî adaletle ilişkili bir kısım ayetler vardır. Bununla beraber Kur'an'da geçen üçüncü ahlakîlik meselesi insanın sorumluluğuna ilişkindir.¹⁶ Kur'an'da kullanılan "yus'alu" terimi, ahlaken tarafsız bir üslupla edilgen bir şekilde kullanıldığı ve açıkça anlaşılabilir olanı yapmaktan ya da buna inanmaktan mesul ya da sorumlu olmak gibi "sorgulamaya yatkın" anlamına gelir. Bazı ayetlerde, kâfirlerin ya da müşriklerin Kıyamet Günü'nde günahları ya da inançsızlıkları nedeniyle Allah'a karşı sorumlu oldukları söylenirken, başka ayetlerde bu sorumluluk, ahlakî mesuliyetin genel zorunluluğunu gösteren çok daha geniş terimlerle ifade edilmektedir.

İslam ahlakının diğer kaynağı İslam kelâmıdır. Kelâmcılar, İslam ahlakının normatif meselelerine girmediler. Onlar ahlakî bilginin kaynağı, ahlakî yükümlülüğün temeli ve ahlakî terimlerin anlamı üzerinde tartıştılar. Epistemolojik ve yarı-ahlakî meselelerin yanı sıra, insanın özgürlüğü ile sorumluluğunu ve ilahî adalet konularını da ele aldılar. Kelamcılar, bu ahlakî meseleler üzerinde farklı tavırlar takındılar. Örneğin deterministler ilahi otoritenin mutlakiyetini desteklemiş ve insan özgürlüğü ile sorumluluğu gerçeğini reddetmiş ve ilahi adaleti gerekçelendirmeye çalışmamışlardır.¹⁷ Diğer bir kelamcı grup olan Mu'tezile ise insanın akıl aracılığıyla seçim yapma ve hareket etme özgürlüğü ile gücünün olduğunu savunmuştur. Onlar; namaz, oruç ve zekat gibi amellerin vahiy yoluyla güzel olarak belirlendiğini ifade etmişlerdir. Ancak akıl aracılığıyla güzel olarak belirlenebilen başka şeyler de vardır. Mu'tezile'ye göre ahlakî yükümlülük aklîdir. Onlar aklın beyanının yalnızca insan için değil aynı zamanda Allah için de bağlayıcı olduğunu söylemişlerdir. Mu'tezile'ye göre Allah doğruyu ödüllendirmeli ve kötü davranışları da cezalandırmalıdır. Bu, Mu'tezile'nin ilahî adalet diye adlandırdığı şeydir. Diğer yandan Eş'ari kelamcıları mutlak determinizm ve insan iradesinin kendi kendine yeterliliği arasında orta bir konumda yer almışlardır.¹⁸ Eş'ariler, vahyin iyiyi ve doğruyu bilmenin tek yolu olduğu kanısındaydılar. Onlar mantığın ahlaki çerçevede iyi, kötü, doğru veya yanlış ortaya çıkardığını; ancak bazı şeylerin doğruluğunun ve yan-

13 Kur'an 7: 29; 16: 90.

14 Kur'an 3: 57, 140; 42: 40.

15 Kur'an 3: 183; 8: 51; 22: 10; 41: 46.

16 Fakhry, *Ethical Theories in Islam*, 18.

17 Abdul Haq Ansari, "Islamic Ethics: Concept and Prospect," *The American Journal of Islamic Social Science* (Herndon, USA: The International Institute of Islamic Thought (IIIT) & The Association of Muslim Social Scientists (AMSS), 1989), 6/1 (1989): 86.

18 Ansari, "Islamic Ethics: Concept and Prospect," 86.

İşğının sadece vahiy yoluyla bilineceğini idda etmişlerdir. Vahiy emretmedikçe hiçbir şeyin bağlayıcı olmadığını söylemişlerdir. Eş'ariler'e göre akıl, yükümlülüğün temeli değildir.¹⁹ Ancak Mâtürîdîler ve Selefilere (İbn Teymiyye), Mu'tezile ile kısmen hemfikirdirler. Onlar aklın, ahlakî anlamda iyi, kötü, doğru veya yanlış şeyleri ortaya koyacağını iddia etmişlerdir. Ancak yalnızca vahiy yoluyla iyi veya kötü olarak bilinen şeylerin varlığı konusunda akıl için bir sınır olduğunu savunmuşlardır. Ayrıca İbn Teymiyye bir şeyin insanoğlu için doğru veya yanlış olması durumunda bunun Allah için de böyle olmasının zorunlu olmadığını belirtmiştir. Aklî hükümlerin Allah dahil her akıl sahibi varlık için doğru olduğu varsayımı yanlıştır. Hakikati söylemek ve sözünü tutmak gibi bazı kurallar Allah için olduğu kadar insan için de doğrudur. Ancak öldürmek, can yakmak, yaratıklara zarar vermek gibi bazı şeyler insan için yanlış iken, Allah için yanlış değildir.²⁰ Çünkü Allah her şeyin üzerinde mutlak bir güce sahiptir.

İslam kelamı dışında, İslam Felsefesi de İslam ahlakının önemli kaynaklarından biri olmuştur. Fârâbî (ö. 950), İbn Miskeveyh (ö. 1030), Nasîrüddin Tûsî (ö. 1273) ve Celâleddin ed-Devvânî (ö. 1502) gibi Müslüman filozoflar fazilet problemiyle yakından ilgilenmişlerdir. Yunan etiğine benzer şekilde bu filozoflar nihai iyilik veya mutluluk ya da *saadet* olan bizzat iyiliğin araştırılmasıyla ilgilenmişlerdir. Müslüman felsefeciler ahlak araştırmalarında ruhun kuvvelerinin erdemleri yönünden de Yunan etiğiyle aynı görüşü paylaşmışlardır. Bunlar; akıl, öfke ve şehvettir. Aklın erdemi hikmet, öfkenin erdemi cesaret, şehvetin erdemi itidal, tüm ruhun erdemi ise adalettir. Müslüman filozoflar bu ayrımı izlemiş ve yaşamın tüm erdemlerini bu dört başlık altında sınıflandırmaya çalışmışlardır.²¹ Ancak Yunan filozofları bilgi ve ahlakî erdem arasında bir ayrım yapmışlardır. Onlara göre saf bilgi insanın nihai yetkinliği ve en yüksek iyiyken ahlakî erdem veya doğru davranış ise en yakın yetkinlik ve daha düşük bir iyilik olarak düşünülmelidir. Fârâbî, Gazzâlî gibi İslam filozofları ise ilim dışında hiçbir şeyin özünde iyi olmadığını düşünmüşler ve diğer tüm iyileri ilme itaatkar kılmışlardır.²²

Öte yandan, İslam hukuku da İslam ahlakı için önemli bir kaynak olabilir. Bir takım normatif meseleleri tartışan ve şeriat kurallarının bilgisine ve yükümlülüklerinin temeline değinen birçok İslam hukuk eseri vardır. Ayrıca, el-Müstasfâ eserinde Gazzâlî (ö. 1111), *Ḳavâ'idü'l-aḥkâm fî meşâliḥi'l-enâm* eserinde İbn Abdüsselâm

19 Ansari, "Islamic Ethics: Concept and Prospect," 86.

20 Ansari, "Islamic Ethics: Concept and Prospect," 86.

21 Ansari, "Islamic Ethics: Concept and Prospect," 86.

22 Ansari, "Islamic Ethics: Concept and Prospect," 86.

(ö. 1262) ve el-Muvafakat adlı eserinde Şâtıbî (ö. 1388) gibi İslam hukukçuları şeriatın maksatlarını ele almışlardır. Örneğin Şâtıbî şu açıklamayı yapmıştır:

“Şeriatın kuralları, iyiliği (mesâlih) meydana getirmek ve kötülüğü kaldırmak (mefâ-sid) için düzenlenmiştir. Bunlar şeriatın maksatları ve gayeleridir. Maslahat, insan yaşamını muhafaza eden, onun eksiklerini gideren ve bireyi her yönüyle mutlu olana kadar insan doğası, hayvani ve makul ihtiyaçlarının tamamını gerçekleştirendir.”²³

Bu ifadeler şeriatın maksadının insanın muvazeleni olarak iyiliğini korumasının yanı sıra insanın kapsamlı ihtiyaçlarını insan olarak karşılamak olduğunu açıkça göstermektedir. Şâtıbî ayrıca şeriatın önceliklerini de konu edinmiştir. İslam hukukçuları, şeriatın amacı ve önceliklerinin tartışmalarının yanı sıra, yükümlülük düzeylerini ve bireysel eylemlerin yükümlülüklerini yükseltebilecek veya azaltabilecek unsurları da ele almışlardır. Ayrıca fiiller ve bu fiillerin dünya ve ahiretteki müeyyideleri bağlamında sebep ve sebebin yargılamaya etkisi üzerine de bir tartışma vardır.

İslam ahlakının son kaynağı İslam tasavvufudur. İslam tasavvuf yazılarının üç kategorisi vardır. Yazıların ilk kategorisi, insan çabasının en yüksek hedefi olarak Allah ile birleşmenin vecdî tecrübesini metheder ve tüm hayatın bu amaca yönelik olmasını teşvik eder. Bu Şeyh Abdullâh el-Ensârî el-Herevî'nin (ö. 1049) görüşüdür. Yazıların ikinci kategorisi, vecdî birliğin değil aksine bilgide gerçekliğin bir olduğunu kavramanın en yüksek hedef olduğunu ileri sürer. Sûfiler arasında bu hakikatin yorumlanmasında farklılıklar vardır. Yazıların üçüncü kategorisi, Allah ile vecdî bir bütünleşmenin yalnızca mutasavvıfların mânevî meşguliyetindeki (sülûk) bir aşama olduğunu ifade eder. Sülûk aşılmış olmalı ve Allah ile insan arasındaki ayrılmaz fark gerçekleşmelidir. Bu kavrayış sûfî seyrinin sonudur. Bu görüşün savunucusu Şeyh Ahmed Sirhindî'dir. O, sûfî yolunu yürümeden ve bu tecrübelerden geçmeden kişinin hakiki kulluk (ubûdiyyet) anlayışını elde edemeyeceğini savunur. Yani bu makamdaki kişi Allah'ın takdirinden başkasını istemeyecektir.²⁴ Sûfiler amaçlarını gerçekleştirmek için kısmen Peygamber'in öğretilerine dayanan ve bir dereceye kadar tecrübelerin ışığında gelişen tefekkür ve teslimiyeti, ibadet yolunu, ruhun arınma yöntemini ve bir yaşam disiplini tavsiye etmişlerdir. Sûfî yolun (tarikât) bu iki cüzü, gruptan gruba ve bireyden bireye göreli büyüklüklerine göre değişir. Buna göre riyâzet, feragat, takva ve tefekkürdeki uygulamalar meşakketlerine göre farklılık gösterir.²⁵

23 Abu Ishaq, *al-Muwafaqat fi Usul al-Shariaah*, hzr. Abdullah al-Darraz, (Kahire: Dar al Kutub al Ilmiyya, 2005), 1/195.

24 Ansari, “Islamic Ethics: Concept and Prospect,” 90.

25 Ansari, “Islamic Ethics: Concept and Prospect,” 90.

II. İslam Ahlakı ve Şeriat Arasındaki İlişki

Şeriat veya İslam Hukuku, Allah'ın Hz. Peygamber'e vahyettiği bir emirdir ve devlet ile bireyi kontrol eden hukuktur. Bu, devletin ve toplumun şeriat'ın emirlerine uyması gerektiği anlamına gelir. Şeriat, kutsal vahye dayanan ilahî menşei sebebiyle beşerî hukuktan farklıdır. O, hukukun uzlaşım sınıfına ait olduğunu söyleyen Platon'un görüşlerinden de çok farklıdır. Bu görüşe göre eğer tüm gruplar veya insanlar bir konu üzerinde uzlaşırsa daha sonra bu yasa olabilir ve eğer uzlaşamazlarsa bu yasa olamaz. Bu nedenle, İslam hukuku veya şeriat beşerî hukuktan farklıdır, çünkü beşerî hukuk aklın ve örf-âdet kurallarının bir ürünüdür. Beşerî hukuk asla mükemmel bir davranış bütünlüğü üretemez. Bir grup insan için iyi olan bir şey başka bir grup için böyle olmak zorunda değildir. Bu nedenle ahlakî davranış uygulaması birbirinden farklı olacaktır. İslam hukuku veya şeriat ise insan hayatının her alanında mükemmel standart davranış kuralları üretebilir. İslam hukuku, iyi ve kötü, erdem ve münkeratın spesifik normlarına dayanır.

İslam hukuku veya şeriatın amacı İslam ahlakı ile benzer görünmektedir. Yani her ikisi de insan hayatını erdemler (ma'rufat) temelinde inşa eder ve onu kusurlardan (münkerat) temizler. Erdemler veya ma'rufat, genel olarak, insan doğası ve onun gereklilikleri ile uyum halindedir. Kusurlar veya münkerat ise erdemlerin tam karşısındadır. Şeriat aracılığıyla erdemler ile münkeratların ne olduğunu ve bunların bireysel ve toplumsal davranışların uyması gereken normlar olduğunu açıkça görebiliyoruz. İslam hukuku veya şeriat, insan hayatının dini ritüellerden sosyal, ekonomik, hukuk sistemine ve benzerlerine kadar bütün yönlerini kapsar. Doğrusunu söylemek gerekirse, şeriat, Batı hukuk sistemleriyle kıyaslandığında çok daha geniş bir kapsam ve amaca sahiptir. İslam ahlakı gibi şeriat da insanın, Allah ve insan ile olan ilişkilerini düzenlemeyi amaçlar. Bu yüzden, hem şeriat hem de İslam ahlakı birbirinden ayrılamaz.

Şeriat'ta insanın şahsî isteklerini ve arzularını takip etmesini engellemek için Allah'ın getirdiği belli sınırlamalar (hududullah) vardır. Allah, meşrû (helal), gayri meşrû (haram) ve erdem ile münkerattan açıkça bahsetmiştir. Her Müslüman'ın riayet ve itaat etmesi gereken sınırlar (hudud) vardır. Kişi eğer bu sınırlardan herhangi birini çiğnerse yanlış yapıyor ya da suç işliyor demektir. Bu sınırlar (hudud), İslam hukukunun ya da şeriat'ın yaptırımlarıdır ve bu yüzden hudud hukuku olarak adlandırılırlar. Bu sınırlar kişiye, Allah'a ve tüm insanlığa karşı bir sorumluluk duygusu vermesinin yanında insan haklarını yaşamın her alanında koruyacaktır.

Bu nedenle İslam hukuku veya şeriat, insanların maslahatlarını korur ve güvence altına alır. Örneğin İslam hukuku, insanların neslini korumak amacıyla zina için

açıkça bir ceza öngörür. Zina, birbirleriyle evlenmemiş kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişki anlamına gelir. İslam, zinayı yalnızca büyük bir günah olarak değil aynı zamanda birçok utanç verici eylemin kapısını açan bir davranış olarak görür. Kur'an zinadan şu şekilde bahseder : “Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayasızlıktır, çok kötü bir yoldur.”²⁶

Şüphesiz zina büyük bir günahdır ve şayet buna izin verilirse, bu, ümmetin sosyal dokusunu bozabilir. Bu sebeple, zina için sert cezalar tahsis edilmiştir. Eğer zina hafif şekilde cezalandırılır veya hiç cezalandırılmazsa insan hayatı üzerinde kötü etkiler bırakabilir. O, aile yapısının temelini mahvedecek, hem fiziksel hem de mânevî olarak birçok hastalığın yayılmasına ve ailenin parçalanmasına yol açacaktır. Bu nedenle İslam hukuku suçluları cezalandırmak için zinayı ağır şekilde cezalandırmakta ve bununla beraber aynı topluluktaki diğer insanlar da benzer suçları işlememesi konusunda uyarılmaktadır. İslam ceza hukukunda zina ile çoğunlukla insanın neslini, şerefini ve soyunu korumak ve ahlaki değerleri muhafaza etmek için ilgilenilmiştir.

İnsanların maslahatını korumak için İslam Hukuku'ndan bir başka örnek ise hırsızlığın cezasıdır (el-hirabe veya es-serîka). İslam, bireyin yaşamı, mülkiyeti ve şerefi ile ilgili güvenliği vurgulamakta ve bu nedenle bu üç varlığa yönelik herhangi bir tehdit, İslam hukuku tarafından ciddi bir şekilde cezalandırılmaktadır. Bir başkasını öldüren veya soyan kişi ağır şekilde cezalandırılır çünkü her birey için emniyet veya güvenliği garanti etmenin tek yolu budur. Hırsızlıkla ilgili olarak, İslam hukuku, hırsızın elinin kesilmesini maksimum ceza olarak yasalaştırır ve bu belirli şartlar altında yapılmalıdır. Bir kişi hırsızlık yapmasına karşılık elini kaybedeceğini bildiğinde, bu, çalınma ihtimalinin nadir bir durum olmasını sağlar. Bu cezanın uygulanması insana vücudun her bir organını onurlu ve yasal olarak kullanması gerektiğini hatırlatır. Elin işlevi çalmak için değildir. El diğer insanları tehdit etmek için kullanılıyorsa bu tehlikeli bir eldir, böylelikle cezalandırılmayı hak eder. El kesme cezası, hırsıza ve diğer insanlara artık hırsızlıkla uğraşmalarını hatırlatır. Eğer hırsızlığın cezası hapis olursa hırsız hapisneden çıktıktan sonra tekrar hırsızlık yapabilir. Hal böyle olunca İslam hukukunun ceza kanunları, tüm insanlığı koruma ve himaye etmeyi yansıtır ve hepsi de ahlaki değerleri cezaların arkasına getirir.

İslam hukukunda 3 tür ceza vardır. Birincisi, Kur'an ve Sünnet tarafından sıkıca belirlenen ve sınırlı cezalar olan hudud'tur. Zina, zina iftirası (kazif), din değiştir-

26 Kur'an 17: 32.

me (ridde), içki içme (hamr), hırsızlık (hirabe) hudud kapsamı altında sınıflandırılan birtakım cezalardır. İkincisi cinayet davasında hayatın karşılığını temsil eden kısastır. Katilin cezası ölümdür.²⁷ Üçüncüsü ise kâdının gerekçesine dayanarak mahkeme tarafından karar verilecek bir ceza olan ta‘zîrdir. Ta‘zîr, cezai fiilleri etkileyen çeşitli unsurlara dayanır. Bu ceza kategorileri, temel ahlaki değerlerle tutarlı bir müsâvat hukuku olarak İslam hukukunu yansıtmaktadır. Kur’an’ın büyük bir kısmı, iyilik, şefkat, bağışlama gibi tüm ahlaki değerlerin gerekliliği üzerine geniş açıklamalardan oluşmaktadır. Bu terimler adl, kist, ihsan, takva gibi terimlerdir. Bunlar insanların iyiliği sürdürmeleri konusunda onların motive olmasına yardımcı olan genel emirlerdir.

III. İslam Ahlakının Önemi

İslam, ahlakın ehemmiyeti ve bunun birey ve toplumun gelişimi açısından önemini vurgulamaktadır. İyi birey genel olarak iyi bir toplum üretecektir. Ahlakın önemine işaret eden birçok Kur’an ayeti ve hadis vardır. Kur’an bu konudan şöyle bahseder: “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”²⁸

Yukarıdaki ayette iki önemli noktaya dikkat çekilmiştir: Birincisi başkalarını iyi olan şeylere çağırarak, ikincisi ise iyiliği emretmek ve kötülükten men etmektir. İyi; tüm İslamî değer sistemini, inançlarını, fikirlerini, ahlakî ilkelerini ve yaşamın tüm yönlerini gösterir. Yukarıdaki ayetten sâlih Müslümanların Allah’ın nazarında iyi olan her şeyi uygulama ve Şeriat’a göre gayri meşrû olan her şeyden sakınma konusunda çabalayan ve gayret sarfeden kimseler olduğu sonucuna varılabilir. Başka bir ayette Allah şöyle buyurur: “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men edersiniz.”²⁹

Bu bağlamda, Allah, Müslümanları iyi olan şeyleri emreden ve kötü olan şeylerden men eden en iyi ümmet olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla en iyi ümmetin karakteri yalnızca kişisel erdemlere sahip olmakla kalmaz, iyi ümmet aynı zaman-

27 Taammüden, yani failin sonucunu bilerek ve isteyerek bir cinayet işlemesi neticesinde katile verilecek ceza, maktulün yakınları tarafından belirlenmektedir. Maktulün yakınlarının katile verilecek ceza hakkında üç seçeneği vardır: Katilin kısas olarak öldürülmesi, katil tarafından maktulün yakınlarına diyet ödenmesi veya katilin karşılıksız olarak affedilmesi. Ancak katilin affedildiği veya diyet ödemesine karar verildiği durumlarda devlet otoritesinin katile ta‘zir nev’inden ceza verme hakkı vardır. Bknz: Ahmet Akgündüz, *Islamic Public Law* (Istanbul: IUR Press, 2011), 396. -ç.n-

28 Kur’an 5: 44.

29 Kur’an 3: 10.

da başkalarını erdemini doğru yoluna yönlendirir. Doğrusu bu, Peygamberlerin ve varislerinin uygulaması olmuştur. Onlar kendilerini tekâmül ettikten sonra aynı şeyi başarmaları için başkalarına da yardımcı olurlar. Bu konuda Hz. Peygamber (as) şöyle buyurmuştur:

“Mizanda güzel ahlaktan daha ağır basan bir şey yoktur.”

“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”

“İnsanlar arasında cennete girecek olanların çoğu takvâ ve âdâb sahibi olanlardır.”

Hiç şüphe yok ki İslam, gerçekten de güzel ahlaka sahip olmaya vurgu yapmıştır. Ahlak ayrıca sağlam ve metin bir millet için temel dayanak olarak kabul edilebilir. Ahlaki değerlerden mahrum olan bir toplum veya millet her zaman problemler yaşayacaktır. Bu nedenle tüm âlimler ve filozoflar, her birey ve toplumda ahlakın önemi konusunda hemfikir olmuşlar ve ahlakı her toplumun temeli olarak kabul etmişlerdir. Çoğu âlime göre ideal bir insan topluluğuna terfî etmenin ilk adımı sâfi ahlakı müdafaa etmektir. Nitekim her peygamber insanları iyi bir ahlak sahibi olmaya teşvik etmek için benzer mesajlar getirmiştir. Ayrıca ahlak, kendisinden soyutlandığında önemsiz veya ruhsuz hale gelen hukuk, siyaset, bilim ve iktisat gibi diğer bilim dallarının bir parçası olmalıdır. Bu nedenle, tüm bilim dallarında adalet, özgürlük, eşitlik ve haklar gibi temel ahlakî ilkeler bulunmalı ve uygulanmalıdır. Aksi takdirde bu bilim dallarında çok fazla sorun çıkacaktır. Bu yüzden ahlak, tüm bilim dallarının her alanında olmalıdır. Örneğin yolsuzluk, istibdâd ve diğer gayri ahlakî uygulamaların önüne geçmek için iktisat ya da işletmede gözetilmesi gereken bazı ahlakî davranışlar olmalıdır. Ahlak ve iktisat arasındaki ilişki, Kâdî Ebû Yûsuf (ö. 799) ve Ebû Ubeyd (ö. 834) gibi Müslüman hukukçular tarafından iktisat alanında yer alan adalet kavramı hakkındaki tartışmalarda açıkça dile getirilmiştir.³⁰ Modern dönemde iş ahlakı, bir şirket içindeki kararları ve eylemleri yönlendiren yazılı ve yazılı olmayan ilke ve değer kuralları olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda iş ahlakı; işverenler, çalışanlar, iş adamları ve tüketiciler arasında bir etikdir. Bu, tüm iş adamı ve tüketicilere olduğu kadar iş idaresinin tüm yönlerine de uygulanır. Ayrıca bu, bireylerin ve iş organizasyonunun bir bütün olarak idaresiyle de ilgilidir. Para kazanmak veya kâr etmek iş dünyasında yanlış değildir; lakin bunlar doğru şekilde yapılmalı ve hile veya rüşvet gibi olumsuz unsurlar içermemelidir. Bu nedenle, üretim, ticaret, dağıtım ve tüketim gibi finansal konular için referans çerçevesi olması gereken İslamî idare kuralları vardır. Bu hususlar İslam'daki ahlakî ve mânevî meselelerden bağımsız değildir. Riayet edilmesi ve saygı gösterilmesi ge-

30 Fakhry, *Ethical Theories in Islam*, 11.

reken değerler vardır. İslam, başkalarını sömürmemizi veya servet edinmede haksız yöntemler kullanmamızı yasaklar. Ayrıca, cimrice ve müsrifçe olmayan ancak bu iki uç arasında itidalli bir harcama yolunu da düzenlemiştir. İslam, gelir dağılımı konusunun adalet temelinde yapılmasını önermiştir. Gelir dağılımında adalet, servetin yalnızca zenginler tarafından tekelleştirilmemesinin yanında toplum üyeleri arasında âdil bir şekilde dağıtılmasını da garantiye almaktır. Beytülmâl, vakıf, sadaka, miras ve zekata dair kurallar ve hükümlere sahip olmamızın sebebi budur. Kur'an ayetlerinde ve Hz. Peygamber'in (as) hadislerinde, tartı ve ölçülerde hile ile diğer dolandırıcılıkların³¹ yapılmasının kınanması, tefecilik - faiz³², kumar³³, rüşvet³⁴, başkalarının malını haksız bir şekilde yeme³⁵ ve Cuma namazı sırasında ticaretin yasaklanması³⁶ gibi birtakım temel sosyo-ekonomik ahlak kuralları vardır.

Ahlak; siyaset alanında, özellikle seçim sırasındaki para entrikaları, iktidar hegemonyası, kayırmacılık gibi uygulamaları önlemek için çok önemlidir. Bazı politikacıların diğer adaylara karşı suç tasniinde bulunma gibi batıl yollarla itibar kazanmaya çalışmaları, gerginlik, istikrarsızlık, anlaşmazlık ve sağlıksız ilişkiler gibi diğer sonuçlara yol açmaktadır. Politikacılar ahlak kuralları ve düzenlemelerine uymayı ihmal ederlerse, bunun sonucunda (toplumsal) durum içerisinde kaos ve perişan bir hal hakim olur. Esasen, politikacılar, idaresindeki insanların refahını sağlamak için yerine getirmeleri gereken büyük sorumlulukları olan yöneticiler olarak tanımlanabilir. Eğer bu yöneticilerin tamamı İslam ahlakını gözetirlerse, altında çalışanların yolsuzluğu ve ihmalkârlıkları söz konusu olmaz. Dolayısıyla siyasi ahlak, hükümet ile vatandaşların yanı sıra yöneten ve yönetilenin tutumunu düzenleyen ve yönlendiren davranış kurallarını ifade eder.

Allah bu konuda şöyle buyurur: “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.”³⁷

Bu yüzden adalet, siyasetteki en önemli ahlakî ilkelerden biridir. Hz. Peygamber (as) adil yöneticiyi Kıyamet Günü'nde ayrıcalık verilecek olan yedi sınıftan biri olarak saymıştır. Bu konuda şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde, tüm insanlar arasında Allah'a en yakın ve en sevimlisi adil yönetici, Allah'ın en hoşlanmadığı ve azabının en çetinine maruz kalacak olanı da zalim yönetici olacaktır.”

31 Kur'an 83: 1-3; 6: 152; 55: 8-9.

32 Kur'an 30: 39; 2: 278-279.

33 Kur'an 5: 90; 2: 219.

34 Kur'an 2: 188.

35 Kur'an 4: 29.

36 Kur'an 62: 9-11.

37 Kur'an 4: 58:

Buradaki adalet kavramından maksat, ayırım yapmaksızın tüm insanlara karşı eşit muamelede bulunmak demektir. Ayrıca bu kavram, adalet temelinde akrabalık bağı, zenginliği ve şahsî menfaatleri kıstas almaksızın yargılamalar yapmayı ve kararlar almayı sağlayan yargısal adaleti de ihtiva etmektedir. Bir yöneticinin akrabalarını desteklemesi veya onları hak etmedikleri pozisyonlara tayin etmesi de yasaktır. Hz. Peygamber (as) bunu bir milletin yıkımının belirtisi olarak görmüştür. Bir defasında bir adam Hz. Peygamber (as)'a kıyamet günü hakkında soru sormuş ve Hz. Peygamber de “Emanet zayi edildi mi kıyameti bekle!” buyurmuştur. Adam ardından “Emanet nasıl zayi olur?” diye sorunca Hz. Peygamber şöyle cevaplamıştır: “Eğer makamlar layık olmayan kişilere verilirse kıyamet saatini bekle!”

Bunun dışında, İslam ahlakı, bilim ve teknoloji gibi başka birçok alana da dahil edilmelidir. Günümüzde teknolojinin gelişmesi, şu ya da bu şekilde insan doğasına aykırı olan birçok yeni icatlar meydana getirmektedir. Örneğin klonlama konusu, insanlar arasında sürekli tartışmalı olan meselelerden biridir. Klonlama uygulaması bazı faydalar sağlamasına rağmen yine de onun birçok zararlı sonucu vardır. Bu nedenle İslam ahlakı insan doğasına karşı olan klonlamayı reddeder. Aynı zamanda İslam ahlakı bu uygulama nedeniyle oluşacak olan zararları önlemeye de özen gösterir. İslam ahlakı tıpta da uygulanmaktadır. O, doktorların birbirleriyle ve hastalarla ilişkilerindeki tutumlarını düzenleyen ve yönlendiren davranış kuralları anlamına gelir. Ahlak ve tıp birbiriyle ilişkilidir. Çünkü doktor, hastalarla ilgilenirken veya ameliyat durumunda kendi ahlakî kurallarına uymalıdır. Dokuzuncu yüzyılda, hekim İshak b. Ali er-Ruhâvî, Edebü't-Tabîb (Tıbbî Ahlak) üzerine ilk risaleyi yazmıştır. Ruhâvî bu risalesinde doktorları ruh ve beden koruyucuları olarak nitelendirmiştir. Ayrıca bir Müslüman doktor tarafından uyulması gereken tüm işleri ve eylemleri vurgulamaktadır.³⁸ Bu yüzden Müslüman hekimler Allah'ın buyurduklarına uygun olarak işlerini yerine getirmişlerdir. Seküler tıbbın aksine Müslüman hekimler kürtaj veya diğer gayri ahlakî muameleleri gerçekleştirmemişlerdir. Ruhâvî'nin dışında er-Râzî de ahlak ve tıp arasındaki ilişkiyi hastaların problemlerini ve tutumlarını dikkate alarak gözlemlemiştir.

Ahlak konusundaki en dikkat çekici çalışmalar İbn Miskeveyh tarafından yapılmıştır. İbn Miskeveyh; Tehzîbü'l-aḥlâḳ, el-Fevzü'l-aşgar, Kitâb el-sa'âdât gibi eserlerinde ahlak davranışlarını oldukça sistematik bir şekilde işlemiştir. İbn Mis-

38 A. K. M. Ibrahim, *Morals and Manners in Islam* (United Kingdom: The Islamic Foundation, 1986), Ayrıca bkz: “Islamic Science: The Scholar and Ethics,” [Online], [http:// www.muslimheritage.com](http://www.muslimheritage.com).

keveyh'e göre ahlakın görevi yalnızca temel kavramları gerekçelendirmek ve analiz etmek değil aynı zamanda erdemli bir hayata ulaşma yöntemlerini tartışmaktır. İbn Miskeveyh'in ahlak anlayışının tümü üç bölüme ayrılabilir: Erdem nasıl geliştirilir, erdem nasıl korunur veya nefsin kemâli nasıl sürdürülür ve kötü nefisten (nefs-i emmâre) nasıl kurtulunur?³⁹ İbn Miskeveyh'in erdemini geliştirilmesine dair fikirleri erdemini yalnızca bir eğitim meselesi olmadığını gösterir. İbn Miskeveyh'e göre, eğitim ve sürekli tatbikat üzerinde durulmalıdır. Erdem, rasyonel ruhun irrasyonel ruha düzenli olarak boyun eğmesinin bir sonucudur. Bu, rasyonellik aşamasında olduğu varsayılan kişinin iyi işler yapmaya devam etmesi anlamına gelir. Müslümanlar olarak, rasyonel olmak yalnızca aklın düşünme yetisine dayanan şeyleri doğrulamak anlamına gelmez, rasyonellik aynı zamanda ahlakî davranışların şeriata uygun olup olmadığını her yönüyle gözlemlemeyi de içerir.

Miskeveyh'e göre kişinin hayatında ahlakı elde etmesi ömür boyu devam eden bir süreçtir.⁴⁰ İbn Miskeveyh dört temel erdem ortaya koymuştur: Cesaret, itidal, hikmet ve adalet. Tüm bunlar gerçek bir Müslüman'ı oluşturan kimliksel özelliklerdir. Cesaretin tanımı; öfkeyi ifade edebilme, enerjik ve güçlü bir uğraşmayı gösterme, tehlikeye atılım ve tahakküm için çaba sarf etme, terfi ve türlü onurlar için çaba gösterme yeteneğidir. Esasen cesaret; mâkul ve uyumlu ruh halinde çalışır. En nihayetinde işlevlerini yerine getirmek ve ruh için doğru veya yanlış olarak emredilene uymak şeklinde tanımlanabilir. Böylece cesaret, hayatın amaçlarına ulaşmak için gereklidir ancak uygun yollarla yönlendirilmelidir. Uygun yollar ahlakın uygulanmasını ifade eder çünkü cesur insanlar dışarıdan iyi kabul edilirler. Ancak cesaretlerini insanlara boyun eğdirmek ve onları ezmek için kullanırlarsa, bu, İslamî bakış açısından bir erdem olarak görülmez. İbn Miskeveyh'e göre diğer erdem itidaldir. İtidal, arzusunu doğru ölçülerde, doğru şekilde, doğru zamanda ve doğru durumda gideren kişiyi ifade eder.⁴¹ Miskeveyh, itidalin arzunun varlığı ve tatmin olma imkanının var oluşuna dayandığını vurgulamaktadır. İtidal bir şekilde arzunun imhası ile tamah arasında bir ortalamadır. Dolayısıyla erdem ruhu dengelemek için bir niteliktir; yani bir şeyi yapmada ne aşırıya kaçmak ne de o şeyi çok az yapmak. Bu arada Miskeveyh'e göre üçüncü erdem, hem ilahî hem de beşerî bilgiyi anlamayı içeren hikmettir. Bu ulvî özellik insana yapılması ve kaçınılması gereken şeyleri tatbik etmesine imkan tanır. Buna ek olarak Miskeveyh tarafın-

39 H. A. Abdul, *The Ethical Philosophy of Miskawaih* (Aligarh: Aligarh Muslim University Press, 1964), 117.

40 Ansari, *The Ethical Philosophy of Miskawayh*, 97.

41 Ansari, *The Ethical Philosophy of Miskawayh*, 102.

dan sunulan temel erdem ise adalettir. Ona göre adalet tüm erdemler arasından en önemlisidir. Çünkü Miskeveyh; cesaret, itidal ve hikmetin belirli ruh kuvvelerinin erdemleri olduğunu, adaletin ise tüm ruhun erdemi olduğunu belirtir.⁴² Miskeveyh adaletin; cesaret, itidal ve hikmetin bir birleşimi olduğunu ileri sürmüştür. O, adaletin en çok da sosyal yardımlarda, özellikle de menfaatlerin mübadelesi ile ilgili konularda uygulandığını ifade etmektedir. Ayrıca adalet hak edene, hak ettiği şeyi, hak ettiği şekilde vermek olarak da ifade edilmiştir. Gerçekten de adalet kişinin kendisine, toplumdaki diğer yakınlarına ve Allah'a yönelik olarak uygulanmalıdır. Aslında bu ahlakî özellik, daha çok, yerine getirilmesi gereken görevlerle ilgilenmektedir.⁴³ Ayrıca adalet, Müslümanları önyargılı olmamak ve tercihlerini şahsî önceliklerine göre seçmemek konusunda eğitmiştir. Bu seçim daha ziyade, uygun insan ve durumlara göre adaletli davranmak ile ilgilidir

İbn Miskeveyh'in yanında Gazzâlî de insanın görevlerini yerine getirmesinin ehemmiyeti üzerine odaklanarak İslam ahlakına çok fazla önem vermiştir. Ona göre görevleri yerine getirmenin iki bölümü vardır; Allah'a yönelik görevler ve kişinin yakınlarına yönelik görevler. Allah'a yönelik görevler Şeriat'a göre ibadetlerde uygulanır ve ayrıca birey olarak üzerindeki tüm Allah haklarını yerine getirmektir. Gazzâlî, kişinin hem aile hem de toplum hayatında yaşam sürmek zorunda olduğundan bahseder. Bu ise ahlakın uygulanmasını gerektirir. Çünkü ahlak, Müslümanları doğru yolda kalmaları için yönlendirir ve ahlak olmadan insanlar vazifeleri için zahmete girmezler.

IV. Sonuç

İnsanın hayatında saadet ve güzelliği sağlaması için; Allah ile, ailesiyle, toplumdaki diğer yakınlarıyla, kainattaki diğer mahlûkatla ve hatta bizzat kendi özbenliğiyle olan ilişkisini gözden geçirecek ahlakî kurallara ihtiyacı vardır. Mesela ahlak, günlük beş vakit namazı belirlenen vaktinde yerine getirme ve Kur'an'ı okumak için abdestin gerekliliğinde olduğu gibi dinî yükümlülükleri yerine getirmede bir usul sağlar. Bu, İslam'ın her şeyin bir âdâb ve usul üzere yapılma güzelliğini gösterir. Bu sebeple insan, ahlak kurallarını görmezden gelemez; çünkü bunun ihmal edilmesi İslam'ın doğru yolundan sapmaya ve ayrılmaya yol açacaktır. Kişi ve yakınları arasındaki

42 Ansari, *The Ethical Philosophy of Miskawayh*, 107.

43 Abul Quasem, *The Ethics of al Ghazali: A Composite Ethics in Islam* (Selangor: National University of Malaysia, 1983), 208-209.

ilişki açısından, Kur'an'da Müslümanların kardeş olduğu açıkça belirtilmektedir; bu nedenle, kişinin yardımsever, nazik, cömert ve terbiyeli olması gibi ahlaki özellikler barındırması gerekir. Benzer şekilde Müslümanlar başkalarına yalan söylememeli, yanlış haberler yaymamalı, dedikoduculuk, iftira ve diğer gayri ahlakî davranışlarda bulunmamalıdır. Her birey emredilen ahlaki kurallara uyarsa, insanlar barış içinde yaşayacak ve cinayet, tecavüz, hırsızlık, ensest ve fuhuş gibi hiçbir suç vakası olmayacaktır. Bu nedenle, İslam ahlakı kesintisiz bir şekilde hayati öneme sahiptir, çünkü bu, sağlıklı bir toplum için temel bir sütundur. İslam ahlakı, İslam'ın öğretilerini esas alarak hayata düzen koymayı, izzet ve sükûn vermeyi amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Ansari, Abdul Haq. "Islamic Ethics: Concept and Prospect." *The American Journal of Islamic Social Science*. Herndon, USA: The International Institute of Islamic Thought (IIIT) & The Association of Muslim Social Scientists (AMSS), 1989. 6/1 (1989): 81-91.
- Ansari, Abdul Haq. *The Ethical Philosophy of Miskawaih*. Aligarh: Aligarh Muslim University Press, 1964.
- Abul Quasem. *The Ethics of al Ghazali: A Composite Ethics in Islam*. Selangor: National University of Malaysia, 1983.
- Abu Ishaq. *al-Muwafaqat fi Usul al-Shariaah*. Hrz. Abdullah al-Darraz. (Kahire: Dar al Kutub al Ilmiyya, 2005), 1/195.
- Akgündüz, Ahmet. *Islamic Public Law*. İstanbul: IUR Press, 2011.
- Fakhry, Majid. *Ethical Theories in Islam*. Netherlands: E. J Brill, 1991.
- Hovanniasian, R. G. *Ethics in Islam*. California: Undena Publications, 1983.
- Ibrahim, A. K. M. *Morals and Manners in Islam*. United Kingdom: The Islamic Foundation, 1986.
- Islamic Science: The Scholar and Ethics. [Online]. [http:// www.muslimheritage.com](http://www.muslimheritage.com).
- Muhammad, A. Q. *The Ethics of al-Ghazali: A Composite Ethics in Islam*. Selangor: National University of Malaysia, 1983.
- Omar, Mohd Nasir. *Christian and Muslim Ethics*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2003.
- Sheila, M. D. *Muslim Ethics and Modernity*. Canada: Wilfred Laurice University Press, 1984.

